

Tóth Mónika:
„Boldogító igen” vagy „boldogító nem”?

Magyarországon sokszor homoszexuálisnak titulálják a transzszexuális embert. Furcsán néznek rá. Esetenként megalázzák. Hátrányosan megkülönböztetik. Teszik mindezt azért, mert eltér a megszokottól, „kilóg a sorból”. Mindez leginkább a társadalom e téren való tájékozatlanságából fakad, szakmai berkekben pedig sokan még mindig nem hajlandók erről tudomást venni, többek szerint a transzszexualitás jogi helyzetének esetleges megváltoztatása összeegyeztethetetlen a keresztény vallással, házasságának fenntartása pedig az Alaptörvénnyel. De valóban az? Ennek valóban így kell lennie?

Napjainkban Magyarországon is egyre „felkapottabbá” válik a transzszexualitás témája, sokan azonban még mindig nincsenek tisztában azzal, mit is jelent valójában a transzszexualitás? A BNO tizedik revíziója¹ szerint a transzszexualitás a nemi identitászavar körébe tartozik: *„annak vágya, hogy ellenkező nemű egyénként élhessen és fogadják el, általában a saját nemével és anatómiájával elégedetlen, kényelmetlenül érzi magát benne, és sebészeti és hormonkezeléseket szeretne, hogy testét amennyire csak lehet, a kívánt nemhez tegye hasonlatossá.”*² Ők tehát az ellenkező nemhez tartozóként azonosítják magukat, biológiai nemük nem felel meg az általuk megélt nemnek, s ez sokszor már 4-5 éves korban megmutatkozik. Ennek nagy szerepe lesz a későbbiekben az alapjogi elemzés kapcsán. Ezen a ponton el kell oszlatnunk azonban azokat a téves nézeteket, melyek szerint „a transzszexuális homoszexuális”, „a transzszexuálisnak nincs jobb dolga, mint hogy magát mutogassa, és ezzel felhívja magára a figyelmet”, „a transzszexualitás egy újabb hóbort”. Ez nem így van. A transzszexuális emberek többsége kerüli a feltűnést, sokan közülük tartanak esetleges fizikai támadástól, fenyegetéstől, tartanak attól, hogy hátrányos megkülönböztetés éri őket, s tartanak közvetlen környezetük reakciójától is. Előfordul ugyanis, hogy a család kitagadja őket, mert nem képes elfogadni, hogy „más, mint ami”, és szintén tart a család is a környezet reakciójától.

A nemi identitás és a szexuális orientáció különbözőségének, és annak ismeretében, hogy a nemi identitás és a szexuális orientáció minden ember méltóságának és emberi mivoltának szerves része,³ induljunk ki abból, hogy a transzszexuális ember meggyőződése, hogy ő más, mint amit biológiai neme mutat. Jelenleg azonban ahhoz, hogy a transzszexuális személy identitásával maradéktalanul beilleszkedhessen a magyar társadalomba, torzítania kell önmagát valamely irányba, ami ellentmond a 64/1991. (XII.17.) AB határozatnak. Ez ugyanis kimondta, hogy *„az állam nem kényszeríthet senkit olyan helyzetbe, amely meghasonlásba vinné önmagával, azaz amely összeegyeztethetetlen a személyiségét meghatározó valamely lényeges meggyőződéssel”*.

¹ Betegségek Nemzetközi Osztályozása, 1997.

² BNO, F64.0

³ Yogyakarta Alapelvek.

Ebből következhet az, hogy nem feltétlenül megfelelő a bináris kategorizálás, tehát, hogy egy személy neme csak „férfi” és „nő” lehet. Természetesen, ha arra gondolunk, Magyarország keresztény állam, lehetne arra hivatkozni, hogy „A Jóisten megteremtette a férfit és a nőt, harmadik nemet azonban nem teremtett”, jelen esetben azonban nem is harmadik biológiai nemről, sokkal inkább a társadalmi nemről beszélünk, ami által egy adott személy megjelenik a társadalomban. Erről azonban még nagyon sokat lehetne értekezni. Mivel a magyar rendszer alapvetően egészen megengedő a nemváltoztatás bejegyzése szempontjából, s az első országok között voltunk, ahol engedélyezésre került a „nemváltás”, alapjogi szempontból a fő probléma nem maga az, hogy nincs ún. harmadik nem, sokkal inkább az, hogy a társadalom és az állam hozzáállása miatt a transzszexuális személy – helyzete miatt – meghasonulásba kényszerülhet önmagával.

I. Miért szükséges egyáltalán a műtét? Valóban szükséges az állami támogatás?

Ez szorosan kapcsolódik a személyiség szabad kibontakoztatásához való joghoz is, hiszen a nem műtėti úton vagy hormonterápia útján történő megváltoztatása részét képezi a személyiség szabad kibontakoztatásának, valamint a testi és lelki egészséghez való joghoz is, és a nemváltoztatás állami támogatásához is. Az Emberi Jogok Európai Bírósága (Bíróság) már 2003-ban, a *van Kück v. Germany* ügy⁴ kapcsán arra az álláspontra helyezkedett, hogy ha az „orvosi szempontból szükséges” kezelést finanszírozza az állam, akkor ebbe a nemi átalakító műtét is bele kell, hogy tartozzon. Az AB pedig elismerte, hogy a transzszexuális személyek nemének műtėti megváltoztatása a testi és szellemi egészség védelmében, a személyiség integritásának megőrzése érdekében történő egészségügyi beavatkozás.⁵ Ennek értelmében tehát az államnak kötelessége lenne a nemi helyreállító műtét és a hormonterápia támogatása is.

Ennek ismeretében megjegyzendő, hogy a magyar állam nem támogatja különösebben a nemi helyreállító műtétet, sem a hormonterápiát, ezek azonban igen költségesek. Ezzel szemben más országokban ezzel komolyan foglalkoznak, megoldásokat kínálnak rá. Németországban pl. amennyiben valaki rendelkezik betegbiztosítással, ez teljes egészében fedezi a hormonterápia költségeit, és a nemi helyreállító műtét is támogatott, mindösszesen kb. 1200 euró önköltsége van, melyhez ingyenes hormonterápia és pszichológiai ellátás tartozik, a folyamat teljes ideje alatt. Ausztriában pedig pl. a bécsi *Allgemeines Krankenhaus*nak külön transzszexuálisok részére fenntartott ambulanciája is van.⁶ Megfontolandó lenne tehát a magyar állam szempontjából is a kezelés és a műtét támogatása, hiszen ezáltal helyreállhatna a test és lélek közti egyensúly, s a transzszexuális személy újra hatékony tagja lehetne a társadalomnak.

II. Azonos neműek házassága vs. transzszexuálisok házassága

⁴ No. 35968/97 (12 September 2003.)

⁵ 43/2005. (XI. 14.) AB határozat.

⁶ Wiener Krankenanstaltenverbund – Transsexuellen-Ambulanz.

<http://www.akhwiener.at/default.aspx?pid=169> (Letöltve: 2015.05.20.).

Magyarországon az egyik legnagyobb akadály a transzszexualitás jogi szabályozása kapcsán talán abban áll, hogy az azonos neműek házassága nem engedélyezett. (Ismételten hangsúlyoznám, hogy a transzszexuális személyt nem azonosíthatjuk homoszexuális személlyel. Természetesen lehet az is, de lehet heteroszexuális, biszexuális, aszexuális, stb is.) Emiatt ahhoz, hogy a megváltozott nem anyakönyvbe vétele megtörténjen, a fennálló házasságot meg kell szüntetni, hiszen ekkor két azonos nemű személy közt állna fenn házasság. Magyarországon az a sajátos helyzet áll fenn, hogy Alaptörvényi szinten került lefektetésre az, hogy a család a házasságon alapul, s szintén az Alaptörvényben megfogalmazták azt is, hogy a házasság egy férfi és egy nő közt jön létre. Ebből következik, hogy ha meg kell szüntetnie házasságát, családot sem tud alaptörvényi értelemben alapítani, mivel az a család nem minősül majd családnak a házasság hiányában. Ezáltal pedig kikerül a társadalomból is, hiszen az Alaptörvény rendelkezései értelmében a család a társadalom alapegysége. Ebből kiindulva elmondható, hogy a magyar alaptörvényi családfogalom nagyon diszkriminatív.

A megoldás tehát – meglátásom szerint – nem kell, hogy feltétlenül az azonos neműek házasságának engedélyezéséhez vezessen, hiszen a transzszexuálisok esetében arról van szó, hogy önmaga megvalósítására, személyisége szabad kibontakoztatására törekszik. Közben pedig már van egy fennálló házassága, melyet nem kíván megszüntetni vagy felbontani. Tehát a szabályozás kialakítása történhetne egyrészt úgy, hogy a jogalkotó kivételt képez a transzszexuálisok tekintetében, hiszen amikor a házasság megkötött, az férfi és nő közt jött létre, a fennállása alatt azonban az egyik fél önmegvalósítása érdekében megváltoztatta a nemét. Az önmegvalósításhoz azonban a legtöbb esetben hozzátartozik az is, hogy a házasságát fenn kívánja tartani. Az azonos neműeknél nem erről lenne szó. Másrészt történhetne úgy is a szabályozás, hogy a jogalkotó kiveszi a különműködés követelményét a házasság fogalmi elemei közül, a házasságot pedig a család fogalmi elemei közül.

A fentiekhez kapcsolódik a házasság kérdésköre is. Mint tudjuk, a „megváltozott” nem csak akkor vehető anyakönyvbe, ha a fennálló házasság megszüntetésre került, ugyanakkor a házasság is lehet a személyiség szabad kibontakoztatásának szerves része. A transzszexuális személyek közt is vannak olyanok, akik szerint ez nem jelent problémát (ennek több oka is van, de ebbe jelenleg ne menjünk bele, maradjunk a kérdéskör jogi oldalánál), de sokan mégis sérelmesnek tartják, hogy az önrendelkezési jog két részvetülete: a személyiség szabad kibontakoztatása és a házassághoz való jog ütközik, s az állam választás elé állítja a transzszexuális személyt. Hiszen ő önrendelkezéséből fakadóan köt házasságot, s amikor személyisége szabad kibontakoztatása keretében a nemi identitásának megfelelő nem elérésére törekszik, elveszik tőle a lehetőséget, hogy továbbra is házasságban éljen. Máshogyan megfogalmazva: ha az Emberi Jogok Európai Egyezményének (Egyezmény) 12. cikke értelmében a házasságkötési korhatárt elért férfiaknak és nőknek joguk van a házasságkötésre és a családalapításra, nincs-e joguk a házasság fenntartásához is? Hiszen, ha ragaszkodunk a házasság vallási gyökereihez, melyre oly sokan hivatkoznak, a házasság azért jön létre, hogy a házasulandó felek kitartsanak egymás mellett „egy életen át”, s házasságukat nem azért kötik, hogy azt majd felbontsák. Arra próbálom rávezetni az olvasót, hogy ha a transzszexuális személy házasságot köt pl. született neme szerinti

férfiként egy nővel (vagy fordítva), de ellenkező nemű személyként kíván tovább élni, és ennek ellenére fenntartaná a házasságát, önrendelkezéséből fakadóan neki kell erről dönteni, az állam nem kényszerítheti bele egy ilyen döntési kényszerhelyzetbe.

A Bíróság előtt is volt hasonló eset, bár a Bíróság eltérő álláspontot képviselt. A *Parry v. The United Kingdom*⁷ és az *R. and F. v. the United Kingdom* ügyben⁸ az Egyezmény 8. és 12. cikkének megsértésére hivatkoztak a panaszosok, mégpedig azért, mert nemi helyreállító műtétnek vetették alá magukat, de továbbra is együtt maradtak korábbi házastársukkal, s ahhoz, hogy az állam elismerje „megváltozott” nemüket, meg kellett szüntetni házasságukat. A Bíróság kimondta, hogy ezáltal nem sérül az említett magán- és családi élet tisztelgésben tartásához való jog (8. cikk), sem pedig a házasságkötéshez való jog (12. cikk), hiszen a kérelmezők élettársi kapcsolatot létesíthettek, közel azonos jogokkal. Megjegyzendő, hogy a „közel azonos” nem egyenlő az „ugyanazon jogokkal”, hiszen például nem fogadhatnak közösen örökbe sem. A probléma tehát abban áll, hogy az állam elveszi a transzszexuális személytől a döntés lehetőségét, és az állam dönt afelől, sérelmes-e számára, hogy meg kell szüntetnie házasságát, holott önrendelkezési joga keretében a transzszexuális személynek kellene erről döntenie – az állam által számára megfelelően nyújtott tájékoztatás alapján.

III. Hivatkozzunk-e a házasság vallási gyökereire?

A transzszexualitás és a házasság kapcsán többen hivatkoznak arra, hogy a házasságnak vallási gyökerei vannak, és a házasság férfi és nő közt jön létre, azonban ilyenkor nem veszik figyelembe, hogy nem minden ember nemi identitása felel meg a biológiai nemének, sem azt, hogy egy transzszexuális embernek komoly lelki gyötrelmet okoz(hat) az, hogy elfogadja, ő más, és nehéz felvállalnia ezt mások előtt. Ez a folyamat önmagában is éppen elég megterhelő fizikailag és pszichésen is, ezáltal pedig sokszor képtelenek munkájukra, mindennapi dolgaikra úgy koncentrálni, ahogy ennek hiányában tudnának, így sokszor elveszítik munkájukat is a társadalmi elutasítás és a pszichikai leterheltség miatt. Ezért annak érdekében, hogy újra teljes mértékben a társadalom hatékony tagjai tudjanak lenni, az államnak kötelessége megadni számukra minden lehetőséget arra, hogy ez megtörténhessen. Köteles megadni számukra a tájékoztatást és hagyni, hogy ennek ismeretében ő döntsön az új nem bejegyzéséről hátrányos jogkövetkezmények nélkül.

Bár a házasság vitathatatlanul egy vallási gyökerekkel rendelkező intézmény, jelenleg Magyarországon már nem az egyházi házasságkötés kerül elismerésre, hanem kizárólag az anyakönyvvezető előtt kötött polgári házasság. Paradox módon a fent említett nézet képviselői mégis a vallási gyökerekre hivatkoznak, ha arról van szó, miért ne tarthassa meg a transzszexuális személy a házasságát. Meglátásom szerint azonban az egyház és az állam elkülönülésének itt is meg kéne valósulnia. Hiszen ma már olyan emberek is kötnek házasságot, akik nem vallásosak. Ezen túlmenően, ha figyelembe vesszük, hogy a házasság intézménye vallási gyökerekből fejlődött ki, elmondhatjuk, hogy a vallásra

⁷ No. 42971/05 (17 July 2003).

⁸ No. 35748/05 (28 November 2006).

vezethető vissza a különműség követelménye is. Ergo, ha már az egyházi házasságkötés nem kerül elismerésre Magyarországon, a különműség követelménye is elhagyható lenne, hiszen az egyházi házasságkötés is jelentőségét veszítette az állam szempontjából.

Figyelembe véve tehát ezt, illetve, hogy a házasságkötés szabadságához való jog – az önrendelkezési jog részeként – olyan alapjog, mely alkotmányos oltalom alatt áll, valamint, hogy a transzszexuális személyt megilleti a névváltoztatáshoz való jog a nemének megváltoztatásához kapcsolódóan,⁹ kivételt kéne, hogy képezzen az az eset, amikor egy transzszexuális személy meghasonlásba kényszerül önmagával azért, mert választania kell az önmegvalósítása szerves részei: a fennálló házassága és a számára megfelelő nem között.

Megjegyzendő, hogy amikor a nemváltóztatás a házasságkötést megelőzően történik, nem áll fenn ilyen mértékű sérelem, hiszen az AB megállapította,¹⁰ hogy a transzszexuális vonatkozásában a házasságkötéshez való jogot úgy kell értelmezni, hogy ők nem születési nemükkel, hanem új nemükkel ellentétes nemű személlyel köthetnek házasságot. Az érem másik oldala azonban a már említett helyzet, amikor a házasság fennállása alatt kerül sor a nemváltóztatásra.

IV. Neki ne legyen családja?

Az eddigiek képezik alapját annak, hogy a transzszexuális személy – sok más társaskapcsolati formát megvalósító személlyel egyetemben – kikerül a család fogalmából az Alaptörvény értelmében (ahogyan Szabó Máté, az egykori alapvető jogok biztosa is kifejezte hasonló álláspontját utólagos normakontrollra irányuló indítványában 2012-ben, a családok védelméről szóló törvény családfogalmával kapcsolatban – bár nem a transzszexualitás kapcsán, s az AB meg is semmisítette¹¹ a törvény alaptörvény-ellenes rendelkezéseit). A jelenlegi szabályozás családokat szakít szét azért, ha a házasságot meg kell szüntetni. Mivel Magyarország Alaptörvénye úgy rendelkezik, hogy a családi kapcsolat alapja a házasság (illetve a szülő gyermek viszony), azért, hogy a transzszexuális személynek meg kell szüntetnie házasságát, nem lehet tagja az alaptörvényi értelemben vett családnak sem. Ami pedig a társadalom alapegysége, tehát ezúton is kikerül a társadalomból a (már egyébként is perifériára került) személy.

A magyar szabályozás problémás pontja mindezek ismeretében tehát az, hogy Alaptörvényben adja meg a házasság és a család fogalmát, és törvényi szinten határoz meg egy eszmeközvetítő jellegű családfogalmat. Ennek éppen fordítva kellene történnie, hiszen az Alaptörvény képezi a jogrendszer alapján, ez áll a jogforrási hierarchia csúcán. Más országok alkotmányainak (pl. Brazília, Kolumbia, Olaszország, Törökország, Irán)

⁹ 58/2001. (XII. 7.) AB határozat.

¹⁰ 154/2008. (XII. 17.) AB határozat.

¹¹ 43/2012. (XII. 20.) AB határozat.

vizsgálata¹² arra az eredményre vezetett, hogy nem feltétlenül szükséges egy állam alkotmányában szigorú család- és házasságfogalom meghatározása, ez megtörténhet törvényi szinten is, így egy esetleges módosulás nem ütközne Alaptörvénybe, és csak törvényt módosításra lenne szükség.

Persze sokaknak a sztereotípiák és a híradóban hallottak miatt az jut eszébe, hogy „Irán? Ne hasonlítsuk már Magyarországot Iránhoz!”. Ehhez két dolgot fűznék hozzá: 1) a sztereotípiák nem kellene, hogy relevanciával bírjanak ebben a vonatkozásban, 2) az összehasonlító alkotmányjog alapja pedig, hogy eltérő országokat vizsgáljunk. Itt pedig különböző társadalmi és politikai berendezkedésű országokról van szó, melyek ezáltal eltérő család fogalmakat is generálnak, és Irán valóban sokkal nyitottabb családfogalmat alkotott alkotmányi szinten.

¹² Tóth Mónika: *A „boldogító nem” – Avagy a transzszexualitás alapjogi kollíziói*. OTDK dolgozat, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014.